

Тарас КРЕМІНЬ, канд. філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-3368-5929

e-mail: taras.kremin@nuos.edu.ua

Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, Миколаїв, Україна

НОВІТНІ ВИКЛИКИ В ДІЛЯНЦІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (за рецепцією Тараса Шевченка)

Українська мова – серед визначальних чинників національної ідентичності народу, що зумовлено історичним поступом незламної держави. З початком російсько-української війни вона стала символом самосвідомості громадян, ознакою єдності, боротьби та свободи, екзистенційним маркером "свій-чужий". У таких умовах державна мовна політика перетворюється з номінативного ідеологічного постулату в реальне планування, утвердження і захист конституційних прав і свобод громадян, а також мовної системи країни в цілому. Незважаючи на тривалу відсутність послідовних кроків у захисті конституційного статусу української мови, що призвело до створення небезпечних для державності законодавчих ініціатив, програм і стратегій, тільки з появою Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (2019), який передбачив її гарантований захист, прав громадян України на інформацію та послуги нею на території держави, а також із повномасштабним вторгненням та пробудженням національної самосвідомості розпочалися справжні зміни в мовній картині країни. За таких передумов, коли українська мова стала зброєю, а поетичне слово Тараса Шевченка – гаслом до боротьби за свободу, постало чимало викликів у ділянці мовної політики, аналіз чого зумовило актуальність дослідження. Його мета – визначити головні чинники та небезпеки мовної політики в Україні. Крім аналізу дієвих механізмів захисту державної мови, факторів збереження прав громадян України на інформацію та послуги державною мовою у різних сферах суспільного життя на території країни, необхідно з'ясувати перші результати діяльності головних мовних інституцій країни, а саме: Уповноваженого із захисту державної мови та Національної комісії зі стандартів державної мови. З їх появою державна мовна політика стала структурованою та стабільною, а культурна ідеологія, мовна

стійкість, боротьба проти злочинів лінгвоциду, популяризація української мови у світі, законодавче регулювання сфери, довіра суспільства до шляхів зміцнення національних пріоритетів, а також боротьба з новітніми викликами в умовах війни стали вельми очевидними. Це помітно і на рівні втілення регіональної мовної політики, яка, вийшовши зі стану викликів і небезпек на високий ступінь активності, суспільної підтримки та масового переходу на українську, репрезентована в реальному захисті прав громадян у період наймасштабнішої українізації. Серед використаних методів – описовий, лінгвокультурологічний, а також соціолінгвістичний аналіз. Результати дослідження – в з'ясуванні новітніх викликів у ділянці мовної політики в час російсько-української війни (за рецепцією Тараса Шевченка). Висновки зумовлені актуальністю, метою, завданнями, практичним значенням результатів, а також перспективами подальших досліджень.

Ключові слова: мовна політика, лінгвоцид, Уповноважений із захисту державної мови, російсько-українська війна, Тарас Шевченко.

Вступ

Окупація Росією частини України в лютому 2014 року стала чи не найбільшою загрозою для людства з часів Другої світової війни. З повномасштабним вторгненням у лютому 2022 року держава зазнала нових трагедій і втрат, водночас набула рекордної консолідації суспільства в питаннях захисту територіальної цілісності держави, національної єдності, значущості державної мови, а також механізмів притягнення порушників прав громадян до відповідальності. Злочинним діям військових терористів передували сплановані інформаційно-психологічні операції, проросійські ініціативи в діяльності антиукраїнських політичних сил, варварська політика "п'ятої колони", диверсійна діяльність. Попри тривалу відсутність механізмів захисту державної мови тільки з появою Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (2019), який передбачив гарантований захист української мови як державної, прав громадян України на інформацію та послуги державною мовою, а також із повномасштабним вторгненням розпочалися тектонічні зміни в мовній картині держави. За таких передумов важливо відзначити **актуальність дослідження**, а також його **мету** – з'ясування новітніх викликів у ділянці мовної політики в час

російсько-української війни (за рецепцією Тараса Шевченка). Серед *завдань* – окреслення механізмів захисту державної мови, аналіз факторів дотримання прав громадян України на інформацію та послуги державною мовою у всіх сферах суспільного життя на території країни, визначення перших результатів діяльності мовних інституцій країни: Уповноваженого із захисту державної мови, Національної комісії зі стандартів державної мови; пошук інструментів виявлення, протидії та попередження новітніх викликів у ділянці мовної політики в умовах російсько-української війни, а також огляд перспектив досліджень у цій сфері.

Методи

Використано описовий і лінгвокультурологічний методи, соціолінгвістичний аналіз.

Результати

Російсько-українська війна кардинально зміцнила основи національної ідентичності, яка була під прицілом ворога протягом останніх століть. Серед тих стратегічних завдань, які ставили перед собою ідеологи "руського мира", – шляхом маніпулятивного захоплення свідомості громадян України, а також інших країн пострадянського простору, сформувати стійку, незалежну спільноту т. зв. російськомовних мешканців, які, проживаючи за межами Російської Федерації, зможуть претендувати на самовизначення з метою подальшого відокремлення від України та приєднання до країни-агресорки. Злочинний план передбачав не тільки суцільну окупацію держави, маніакальне відновлення СРСР, а і знищення державності інших країн Східної Європи. Це мало супроводжуватися витісненням, заборонаю та подальшим знищенням національних мов, освіти, культури, мистецтва, історії та їх носіїв.

Шлях нормалізації правового статусу української мови як державної та регулювання на законодавчому рівні порядку її використання у відповідних сферах суспільного життя розпочався в Україні напередодні відновлення її державності. Процес був складним і багатокомпонентним, адже на противагу примусовому російщенню часів СРСР поступово формувалася політика утвердження української мови, підсилена як демократичними силами, неформальними організаціями,

дисидентським і правозахисним рухом, так і національним усвідомленням її важливості. Народний Рух України, Спілка письменників України, Українська Гельсінська спілка, Товариство української мови, "Зелений світ", Київський університет імені Т. Шевченка, молодіжні організації, учасники Революції на граніті вимагали від органів влади набуття конституційного статусу української як державної, а також необхідних умов для її вивчення, поглибленого опанування, захисту та утвердження в усіх сферах суспільного життя на території країни. Безперечно, що слово Тараса Шевченка, як і його постать, стало тим фундаментом, на якій постала сучасна держава, утверджується національна і громадянська ідентичність, розвивається і поширюється рідна мова, культура і духовність. Його творчість нагадувала про героїчне минуле, спонукала до єдності, спротиву та боротьби, тому поширений і на майданах, і на війні заклик із його поеми "Кавказ": "Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас слава / І воля свята!" – це саме те, що додає сил за найважчих випробувань.

Отже, 27 жовтня 1989 р. Верховна Рада УРСР ухвалила Закон УРСР №8303-XI "Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР", яким до ст. 73 Конституції УРСР 1978 року внесені зміни та проголошено, що "державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова. Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя" (Конституція України, 1996). Порядок застосування української мови як єдиної державної мав визначатися окремим законом. Вперше за радянські часи вона отримала не декларативне, на рівні культурних програм чи популістських рішень, а офіційне, юридично гарантоване верховенство людського права, що передбачило обов'язковість її застосування державними органами, комунальними установами, закладами освіти, культури, в офіційному діловодстві й документообігу. Це означало, що жоден закон, підзаконний акт чи будь-який інший документ не міг скасувати чи обмежити дію згаданої норми, а громадяни, у разі порушення їхніх прав, мали можливість оскаржити порушення чинної конституційної норми.

Такі зміни стали поштовхом до зміцнення національного руху, появи низки інших законів, вимог та поступок, тому влада була змушена визнати право українців на свою мову, отже, самобутність та ідентичність, чим долалися значні наслідки русифікаторської політики у країні за умов тривалої бездержавності. Дотримуючись поширеної тоді аксіоми про те, що за наявності своєї мови має постати своя держава, в Україні з'явився ще один важливий документ, і він – у продовження конституційної норми. Отже, проголосованим Верховною Радою УРСР на наступний день після внесення змін до конституції 28 жовтня 1989 року "Законом про мови в Українській РСР" держава зобов'язувалась сприяти "всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, а також гарантувати "його суверенну національно-державну майбутність" (Про мови в Українській РСР, 1989), закріпивши, що "українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу". Цей документ визначив, що країна забезпечуватиме "всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя", а "республіканські і місцеві державні, партійні, громадські органи, підприємства, установи і організації" <...> гарантуватимуть "необхідні умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею". Також було визначено охорону фондів і пам'яток мови, питання захисту української мови, організацію і контроль за дотриманням закону, а також чіткий перелік сфер суспільного життя, порядок застосування української мови та питання сприяння національно-культурному розвитку українців, які мешкають за кордоном (розділи II–VI). Незважаючи на те, що поруч із державною могла бути застосована російська, а також мови національних меншин чи корінних народів, вона стала обов'язковою для державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, освіти, науки, інформатики і культури, інформації, зв'язку та ін. Зважаючи на те, що за кордоном перебували мільйони українців, країна також взяла на себе відповідальність всебічно сприяти "національно-культурному розвитку", надаючи необхідну допомогу "освітнім школам, науковим установам, національно-культурним товариствам українців, громадянам українського походження, які проживають в зарубіжних країнах, у вивченні української мови та проведенні

наукових досліджень з українознавства", а з другого боку – "сприяє навчанню громадян українського походження в навчальних закладах Української РСР" (Про мови в Українській РСР, 1989).

28 червня 1996 року Верховна Рада України, ухваливши Конституцію України, частиною першою статті 10 проголосила українську мову державною в Україні. Частина друга цієї статті визначила обов'язок держави забезпечити "всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України" (Конституція України, 1996). Свого часу окремі парламентарі, які представляли проросійські та ліві сили, неодноразово намагалися під приводом змін до чинного закону про мови або шляхом прийняття окремого законодавчого акту, що суперечить основному закону, запровадити другу державну (офіційну) мову в Україні. На щастя, жоден із цих законопроектів не був розглянутий парламентом (Креміль, 2021).

Процеси звуження сфери застосування державної мови посилилися після приходу до влади В. Януковича. У вересні 2010 року Верховна Рада України розглянула проект закону "Про мови в Україні", яким пропонувала зробити обов'язковим використання як т. зв. регіональних мов, так і на законодавчому мовному рівні закріпити українсько-російський лад, надавши російській мові статус другої державної (офіційної) мови. Невдовзі в багатьох регіонах України, переважно на південному сході, місцеві ради підтримали цей відвертий мовний сепаратизм, визнавши російську регіональною. Цей процес супроводжувався інформаційною пропагандою на телебаченні, у виступах політиків і лідерів громадської думки. На жаль, проросійські сили скористалися цим і розпочали мовне придушення, подібно до часів СРСР, і в системі освіти. Південний схід країни почали розділяти штучним мовним кордоном, адже на підставі тих ганебних рішень відродилася русифікація. Безперечно, цей закон викликав обурення суспільства та негативну реакцію у світі. "Мовні майдани" на території багатьох регіонів України стали попередниками Євромайдану. Незважаючи на збережений конституційний статус державної, російська мова стала офіційною мовою спілкування посадових осіб, прокурорів, місцевих органів влади.

Зміни торкнулися також сфери культури, транспорту, діяльності органів влади, громадських організацій та політичних партій. Автоматично "мовне питання" стало ключовим і під час усіх виборів. Мільйони учасників публічних акцій за українську мову, розбивши намет біля столичного Українського дому та оголосивши голодування, вимагали скасування ганебного закону та створення можливостей для сталого розвитку державної мови. Після перемоги Революції Гідності український парламент визнав Закон України "Про засади державної мовної політики" таким, що втратив чинність, однак він не був підписаний і не набув чинності. Російська влада всіляко намагалася зберегти цей документ, тому під гаслом "захисту російськомовних" розпочала війну проти України. На жаль, цей закон був чинним до 28.02.2018 р., допоки Конституційний Суд України не визнав його неконституційним (Креміль, 2021).

Ухвалення Закону України "Про забезпечення та функціонування української мови як державної" (2019) історичне, адже влада запровадила дієві механізми для забезпечення державного статусу української мови. Зокрема, було обрано Уповноваженого з питань захисту державної мови, який "регулює функціонування та використання української мови як державної у сферах суспільного життя на всій території України" (Про забезпечення..., 2019). Серед його завдань – захист української мови як державної, а також прав громадян України на отримання інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, державною мовою на всій території України, усунення перешкод та обмежень у використанні державної мови (Про забезпечення..., 2019). В умовах війни ця посада, як і діяльність секретаріату Уповноваженого, виявилася украй важливою, адже сприяє консолідації суспільства, захисту національних інтересів, зміцненню обороноздатності держави.

Використання мови як знаряддя війни російським агресором набуло масштабних агресивних форм, особливо з 2022 року. Заборона та витіснення української мови з різних сфер суспільного життя, примусове переселення, переслідування та фізичне знищення носіїв української мови на тимчасово окупованих територіях супроводжуються, як і за радянських часів, незліченною кількістю брехні про "геноцид

російськомовного населення", "утиски російськомовних", "захист прав і свобод носіїв російської мови", "примусову українізацію", "50 тисяч позбавлених права на навчання російськомовних переселенців у Львові", "мовну поліцію" чи "шпрыхенфюрера", і все це розраховано на виправдання війни РФ проти України в очах міжнародної спільноти. Численні приклади ворожих дій стали елементами як дискредитації конституційної норми, фактом приниження української мови як державної, наміром відтермінування норм закону, опором створенню мовних інституцій, так і спробами визнання державної політики в Україні дискримінаційною. Подібні ознаки помітні і в мовно-політичній площині сусідніх держав: Білорусі, Молдові, Казахстані, Вірменії, Грузії, країнах Балтії, в яких РФ "захищає" т. зв. російськомовних, створюючи підґрунтя для прямої ескалації.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, Уповноважений із захисту державної мови та його секретаріат взяли на себе відповідальність за зміцнення державної мовної політики в Україні, хоча питання її формування та реалізації було в компетенції Міністерства культури та інформаційної політики України. Оцінюючи ризики та безпеки, взявши на озброєння творчість Т. Шевченка, було ухвалено рішення перейти до "наступальної українізації" замість "лагідної". Безперечно, в умовах війни українська мова стала маркером ідентичності та інструментом безпеки, що корелюється із його словами з передмови до нездійсненого видання "Кобзаря": "А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму" (Шевченко). Це був по-новому осмислений духовний концепт відмови від російського культурного впливу та повноцінний перехід на українську в усіх сферах суспільного життя. Екзистенційне позначення "свій-чужий" перегукується і з поемою "Катерина", в якій "московщина" асоціюється із поневоленням і смертю.

Зважаючи на те, що країна-агресорка під час проведення засідань контактних груп повернулася до питання "захисту російськомовних" та вимог надання особливого статусу російській мові в Україні, було розроблено низку важливих заходів. Першим серед таких стала фіксація численних фактів лінгвоциду на тимчасово окупованих територіях, якою було

доведено цілеспрямоване витіснення української мови з публічного простору, соціального вжитку, а також дискримінацію, переслідування громадян України за мовною ознакою. Було з'ясовано, що все це – складові засудженого світом геноциду українського народу. Такі випадки було зафіксовано в таких сферах суспільного життя: в офіційному спілкуванні (зміна мови актів, діловодства, документації); в публічному просторі (заміна вивісок, покажчиків, оголошень, написів та іншої публічної текстової, візуальної та аудіоінформації; перейменування населених пунктів та вулиць); в культурі (знищення меморіалів, пам'ятників, встановлення символів радянської епохи чи країни-агресора, вилучення української літератури, наповнення бібліотек пропагандистськими книгами, переслідування працівників за проукраїнську позицію, руйнування інфраструктури); в медіа (призупинення національного та регіонального телерадіомовлення, заборона діяльності вітчизняних мовників, утиски представників медіасфери, мовлення російських телеканалів та радіостанцій на тимчасово окупованій території, поширення проросійської пропаганди за допомогою мобільних засобів); в освіті (зміна мови навчання, програмного та методичного забезпечення, вилучення літератури, заміна російськими підручниками, здійснення освітньої діяльності, що передбачає насадження ворожих наративів, обстріл шкіл та університетів, злочинна перепідготовка викладачів, переслідування або утиски та вбивства) та ін. (Кремінь, 2023). Серед яскравих злочинних прикладів – розстріляне погруддя Т. Шевченка в Бородянці Київської області, що стало символом руйнувань, варварства і нелюдськості. Невипадково, що після визволення цього населеного пункту там відбулась церемонія вручення Національної премії України імені Т. Шевченка.

Серед наступних ініціатив Уповноваженого із захисту державної мови, втілених у першій половині 2022 року, – широка інформаційно-роз'яснювальна робота як щодо своєї діяльності, важливості спілкування українською, так і публічне викриття злочинів країни-агресорки в Україні. Крім того, інституція набула асоційоване членство в Європейській федерації національних мовних інституцій, налаштувала співпрацю з правозахисними організаціями та правоохоронними органами, спонукала небайдужих громадян до створення розгалуженої

мережі безкоштовних курсів української мови, ухвалювала спільні регіональні мовні програми, відкривала та в подальшому координувала українознавчі студії за кордоном. Зараз по Україні – понад 480 обласних та місцевих мовних програм з відповідними показниками, фінансуванням і здобутками. Ці та інші результати діяльності були предметом перших п'яти щорічних звітів Уповноваженого (Кремінь, 2020), (Кремінь, 2021), (Кремінь, 2022), (Кремінь, 2023), (Кремінь, 2024).

Поетичне слово Тараса Шевченка стало справжньою зброєю проти ворога. Так, 9 березня 2022 року Уповноважений із захисту державної мови започаткував загальнонаціональну акцію "Шевченко закликає, Україна перемагає!", якою закликав відомих особистостей, військових, політиків, урядовців, студентів, лідерів громадської думки прочитати мотивуючі поетичні рядки своїм побратимам і посестрам, дітям і друзям, чим підняти український дух та волю до спротиву, мобілізувавши як українців, так і весь світ на боротьбу з ворогом за відновлення територіальної цілісності та перемогу України. Адже письменник, чий голос став важливим для пробудження та утвердження національної самосвідомості, – це "справжній символ волелюбності та нескореності української нації, полум'яний поборник за права і свободи людини, ревний захисник української мови, безстрашний борець проти кріпацтва, «сатрапів» і «лакеїв», а також злочинця-людоїда – «безбожного царя», «багна гнилого на сході Європи»" (Кремінь, 2022). Ця ініціатива стала настільки актуальною, що до неї долучилися у всьому світі, включаючи країни Близького Сходу і Латинської Америки. Позитивним моментом стало те, що міжнародні партнери з числа перших осіб держав долучалися до багатьох інших подій, декламуючи вірші письменника. Продовження – в численних ініціативах КНУ імені Т. Шевченка, як-от: переклади "Заповіту" мовами світу, написання диктанту національної єдності, збір книжок для постраждалих від окупації громад України. Зокрема, за підтримки Уповноваженого із захисту державної мови протягом 2024 року до бібліотек півдня і сходу країни передано близько 25 тисяч видань. Це корелюється із Шевченковим "Обніміться ж, брати мої" з його посланням "І мертвим, і живим, і ненародженим..." (Шевченко), що передбачає відновлення українського мовного

середовища в контексті державної політики деокупації. Особливий компонент цього – і в подоланні меншовартості, формуванні стійкої позиції, зміцненні громадянської ідентичності, що в контексті рецепції творчості поета допомагає українцям, особливо молоді, усвідомити свою унікальність та приналежність до незламної нації.

Серед інших результатів реагування на мовні виклики в час російсько-української війни – підготовка відповідних урядових нормативно-правових документів. Зокрема, 5 березня 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив "Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року", яка створює умови для значного зміцнення позицій української мови в Україні та світі. Цей історичний акт відкрив можливості для утвердження української мови, сприяє її подальшій популяризації як майбутньої офіційної мови ЄС. Заходи цієї програми спрямовані на мотивацію населення України до вивчення, навчання та спілкування українською мовою, покращення якості викладання державної мови в навчальних закладах; підтримку книговидавничої галузі, культурно-мистецькі заходи у закладах освіти та культури; формування мережі курсів з вивчення української мови; відновлення підтримки книговидавничої справи в Україні; підвищення конкурентоспроможності української книжкової продукції в Україні та світі; реалізація програми надання громадянам України державної допомоги на придбання книжкових видань державною мовою "ЄКнига"; організація національних стендів України та інформаційних кампаній на міжнародних книжкових ярмарках і виставках; проведення наукових досліджень у галузі українського мовознавства тощо. Серед інших її завдань – створення розгалуженої мережі курсів з вивчення української мови як для громадян України, так і для іноземців. З огляду на перспективи вступу України до ЄС було передбачено організувати мовні курси для іноземців, затвердити державний стандарт української мови як іноземної, розробити відповідну термінологію, видати електронні перекладні словники тощо. Важливо те, що цією програмою Уряд об'єднав зусилля як центральних органів виконавчої влади, освітні, наукові,

культурні установи, громадські та приватні ініціативи, так і народ України, домінуючу присутність української мови в усіх сферах суспільного життя (Кремінь, 2025).

Українські громади, долаючи значні виклики, також сприяють розвитку української мови. Це стало особливо важливим у південно-східних регіонах, які зазнали російщення. На думку російських окупантів, вони були орієнтовані на окупаційну політику, але все відбулося навпаки: саме тут кращі темпи переходу на українську мову, висока частка місцевих мовних програм і курсів, успішні приклади деколонізації топонімів. Велика заслуга в цьому як місцевої влади, так і громадянського суспільства, які розгорнули послідовну боротьбу за національні пріоритети. Серед тих міст, які демонструють лідерство в питаннях утвердження української мови у найчутливіших сферах інтернету, зовнішньої реклами, вивісок, оголошень, обслуговування, освіти, діяльності органів місцевого самоврядування, варто згадати Миколаїв, Одесу, Херсон, Дніпро, Запоріжжя, Харків, Суми (Кремінь, 2025).

Усвідомлюючи роль української як гарантії єдності та стабільності, значна частина об'єднаних територіальних громад, формуючи регіональну мовну політику в тісній співпраці з Уповноваженим, продовжує втілювати чимало ініціатив щодо популяризації мови, дотримання вимог законодавства, захисту прав громадян. Це сприяє функціонуванню державної мови, зростанню її поширення, зокрема у приватному спілкуванні. Така позиція місцевої влади – приклад відповідальної регіональної політики в питаннях захисту національних інтересів, очищення громадського простору від мовної окупації, створення передумов для подальшої боротьби за духовний простір країни. Серед інших пріоритетів – питання мовної реінтеграції деокупованих територій. Наприклад, Херсонська область – рекордсменка за кількістю місцевих мовних програм (37). Безсумнівно, інші регіони також потребують додаткової підтримки у створенні таких можливостей, підготовки резерву кадрів, виробництва якісного україномовного продукту. У прифронтових районах та на деокупованих територіях необхідно і надалі системно працювати над подоланням наслідків конвергенції.

Серед важливих рішень, які стали реакцією на новітні виклики в ділянці мовної політики в час російсько-української

війни, стали ухвалені Верховною Радою України закони України: "Про медіа" (збільшення мінімальної частки україномовних програм на радіо та телебаченні з 1 січня 2024 року); "Про рекламу" (посилення відповідальності за порушення вимог законодавства щодо мови реклами); "Про захист прав споживачів" (обмеження щодо використання мови держави-агресора на упаковці товарів, блокування онлайн-агентств, що приховують інформацію про власників задля уникнення відповідальності за порушення прав споживачів) та ін. Серед інших таких документів – "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії", "Про корінні народи України", "Про національні меншини (спільноти) України", "Про дошкільну освіту", "Про професійну освіту", а також "Про застосування англійської мови в Україні", якими сформовано нормативне підґрунтя для нової державної мовної політики. Впровадження цих та багатьох інших євроінтеграційних документів суттєво зміцнило позиції української мови та національні інтереси в цілому.

Іншою важливою мовною інституцією держави стала Національна комісія зі стандартів державної мови. Відповідно до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (Про забезпечення..., 2019) вона, зокрема, працює і затверджує стандарти державної мови (правопис української мови та зміни до нього, українську термінологію), затверджує вимоги до рівнів володіння державною мовою для набуття громадянства України; організовує іспити для визначення рівня володіння державною мовою та призначає спеціально уповноважені державою установи (організації), які проводять іспити, відіграючи важливу роль у подоланні викликів у державній мовній політиці в час російсько-української війни. Протягом останнього часу її колектив забезпечував проведення іспиту на визначення рівня володіння державною мовою, працював і затвердив нові стандарти державної мови, надав експертні висновки про відповідність запропонованих органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями назв окремих населених пунктів до стандартів державної мови, оновив і погодив правопис, увійшов до складу міжнародних тестологічних організацій (ALTE). Ці та інші документи є важливими для зміцнення статусу української мови як державної.

Незважаючи на тривалу відсутність послідовних кроків щодо захисту конституційного статусу державної мови, що призвело до створення небезпечних для країни законодавчих ініціатив, програм та стратегій, лише з появою Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (2019), а також із повномасштабним вторгненням (2022) ситуація в державі змінилася докорінно. Якщо головний мовний документ країни передбачав гарантований захист української мови як державної, а також права громадян України на інформацію та послуги державною мовою на всій території України, то війна зобов'язала кожного громадянина України бути свідомим своєї боротьби проти країни-агресорки. Рецепція творчості Т. Шевченка набула особливого звучання також, адже вона стала закликком до національної самовизначення, захисту держави та рідного слова.

Дискусія і висновки

Крім ефективних, визначених законом, механізмів захисту державної мови, збереження прав громадян України на інформацію та послуги в усіх сферах суспільного життя, боротьби з ворожою дезінформацією та пропагандою, відновлення використання української мови на деокупованих територіях півдня та сходу, створення основних мовних інституцій, а саме: Уповноваженого із захисту державної мови, Національної комісії зі стандартів державної мови, державна мовна політика стала особливо відчутною в час російсько-української війни. Це помітно як у масштабному, визначеному Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", урядовою мовною програмою, вияві, на рівні реалізації зовнішньої культурної дипломатії, так і в межах регіональної політики, яка, віддзеркалюючи реагування на очевидні загрози, втілюється у дієвому захисті прав громадян. Новітні виклики в ділянці мовної політики України під час російсько-української війни корелюють із поглядами Т. Шевченка, чим зумовлено сучасне осмислення питань національної ідентичності, захисту рідного слова та культурного самоствердження. Незважаючи на очевидні результати дослідження, боротьба за українську мову триває, що означає протидію загрозам безпеці та обороні держави. Це зумовлює перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

Конституція України (1996). (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Дата: 18.04.2026 р.

Про забезпечення функціонування української мови як державної (2019). Закон України від 25.04.19. № 2704-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>

Кремінь, Т. Загальнонаціональна акція "Шевченко закликає, Україна перемагає!". <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/zagalnonacionalna-akciya-shevchenko-zaklikaє-ukrayina-peremagayе>

Кремінь, Т. та ін. (2021). Річний звіт про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2020 році. <https://mova-ombudsman.gov.ua/richnij-publichnij-zvit-za-2020-rik>

Кремінь, Т. та ін. (2022). Річний звіт про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2021 році. <https://mova-ombudsman.gov.ua/richnij-publichnij-zvit-za-2021-rik>

Кремінь, Т. та ін. (2023). Річний звіт про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2022 році. <https://mova-ombudsman.gov.ua/richnyi-publichnyi-zvit-za-2022-rik>

Кремінь, Т. та ін. (2024). Річний звіт про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2023 році. <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202023/%D0%A0%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%202023.pdf>

Кремінь, Т. та ін. (2025). Річний звіт про стан дотримання Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" у 2024 році. <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202023/zvit-2024-1.pdf>

Про мови в Українській РСР (1989). Закон України від 28.10.1989. №8312-XI. Втрата чинності від 10.08.2012, підстава – 5029-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>

Шевченко, Т. Кобзар. https://taras-shevchenko.com.ua/ua/poem_list/kobzar.htm

References

Constitution of Ukraine (1996). (Data of Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1996, No. 30, p. 141) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language (2019). Law of Ukraine dated 25.04.19. No. 2704-VIII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>

Kremin, T. Nationwide action "Shevchenko calls, Ukraine wins!" [in Ukrainian]. <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/zagalnonacionalna-akciya-shevchenko-zaklikaє-ukrayina-peremagayе>

Kremin, T. et al. (2021). Annual report on the status of compliance with the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" in 2020 [in Ukrainian]. <https://mova-ombudsman.gov.ua/richnij-publichnij-zvit-za-2020-rik>

Kremin, T. et al. (2022). Annual report on the status of compliance with the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" in 2021 [in Ukrainian]. <https://mova-ombudsman.gov.ua/ricnij-publichnyi-zvit-za-2021-rik>

Kremin, T. et al. (2023). Annual report on the status of compliance with the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" in 2022 [in Ukrainian]. <https://mova-ombudsman.gov.ua/ricnyi-publichnyi-zvit-za-2022-rik>

Kremin, T. et al. (2024). Annual report on the status of compliance with the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" in 2023 [in Ukrainian]. <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202023/%D0%A0%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%202023.pdf>

Kremin, T. et al. (2025). Annual report on the status of compliance with the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" in 2024 [in Ukrainian]. <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202023/zvit-2024-1.pdf>

On Languages in the Ukrainian SSR (1989). Law of Ukraine dated 28.10.1989. No. 8312-XI. Invalidated from 10.08.2012, reason – 5029-VI [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>

Shevchenko, T. Kobzar [in Ukrainian]. https://taras-shevchenko.com.ua/ua/poem_list/kobzar.htm

Отримано редакцією збірника / Received: 22.04.26

Прорецензовано / Revised: 29.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

Taras KREMIN, PhD (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-3368-5929

e-mail: taras.kremin@nuos.edu.ua

Admiral Makarov National University
of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

**LATEST CHALLENGES IN THE FIELD
OF LANGUAGE POLICY DURING
THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
(accepted by Taras Shevchenko)**

The Ukrainian language is one of the determining factors of the national identity of the people, which is due to the historical progress of an invincible state. With the beginning of the Russian-Ukrainian war, it became a symbol of the self-awareness of citizens, a sign of unity, struggle and freedom, an existential marker of "friends and foes". In such conditions, state language policy is transformed from a nominative ideological postulate into real planning, affirmation and protection of the constitutional rights and freedoms of citizens, as well as the language system of the country as a whole. Despite the long-standing lack of consistent steps to protect

the constitutional status of the Ukrainian language, which led to the creation of legislative initiatives, programs, and strategies that are dangerous to statehood, it was only with the advent of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language" (2019), which provided for its guaranteed protection, the rights of Ukrainian citizens, and information and services on the territory of the state, as well as with the full-scale invasion and awakening of national consciousness, that real changes began in the language landscape of the country. Under such conditions, when the Ukrainian language became a weapon, and the poetic word of Taras Shevchenko – a slogan for the struggle for freedom, many challenges arose in the field of language policy, the analysis of which determined the relevance of the study. Its goal is to identify the main factors and dangers of language policy in Ukraine. In addition to analyzing effective mechanisms for protecting the state language, factors for preserving the rights of Ukrainian citizens to information and services in the state language in various spheres of public life in the country, it is necessary to find out the first results of the activities of the main language institutions of the country, namely: the Commissioner for the Protection of the State Language and the National Commission on State Language Standards. With their emergence, the state language policy became structured and stable, and cultural ideology, language stability, the fight against the crimes of linguocide, the popularization of the Ukrainian language in the world, legislative regulation of the sphere, public trust in the ways of strengthening national priorities, as well as the fight against the latest challenges in the conditions of war became very obvious. This is also noticeable at the level of implementation of regional language policy, which, having emerged from a state of challenges and dangers to a high degree of activity, public support and mass transition to Ukrainian, is represented in the real protection of citizens' rights during the period of the most extensive Ukrainization. Among the methods used are descriptive, linguocultural, and sociolinguistic analysis. The results of the study are in clarifying the latest challenges in the field of language policy during the Russian-Ukrainian war (according to Taras Shevchenko's reception). The conclusions are due to the relevance, purpose, tasks, practical significance of the results, as well as prospects for further research.

Keywords: *language policy, linguocide, Commissioner for the Protection of the State Language, Russian-Ukrainian War, Taras Shevchenko.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.